

DEÁK ÁGNES

Vachott Sándor elfogatásának körülményei és dokumentumai, 1852*

Vachott Sándor, az 1840-es évek kedvelt lírikusa, Petőfi Sándor barátja volt, de a kortársak elsősorban talán mégis az 1850-es évek politikai megtorló gépezetének tragikus áldozataként őrizték emlékezetükben. 1852 novemberében letartóztatták, majd az Újépület börtönében magánzárkában töltött néhány hónap vizsgálati fogság után megőrült, s életpályáját Schwartz Ferenc budai magán elmeorvosintézetében fejezte be 1861 tavaszán. Arany János lapjában, a Szépirodalmi Figyelőben „egyszerűen gyöngéd költő”-nek nevezték, egyúttal a „legsympatheticusabb költői egyéniség”-nek, akit a valódi szerénység és finom gyöngédség, őszinteség és „mélység” jellemzett, s minden kortársa személyét övező általános rokonszenvről számolt be.¹ Alakját legplasztikusabban mégis szerető feleségének emlékiratai festették elénk. Csapó Mária és Vachott házassága egyértelműen szerelmi házasság volt, ahogy Kerényi Ferenc fogalmaz, a művészbarátok és rokonok azt „a romantikus szenvedély diadalaként ünnepelték” az 1840-es évek közepe táján.² Emlékirataiban Csapó Mária bőségesen tárgyalja szerelmük és házasságuk kis és nagy eseményeit, s természetesen a külvilág tragédiái közepette is boldog családi idillt megszakító letartóztatást, a költő betegségeit, majd halálát is ismerteti. A Vachotról megjelent irodalomtörténeti szakmunkák is e közvetlen szemtanú információira hagyatkozva foglalták össze Vachott életének tragikus utolsó tíz évét. Idézhetjük például Balkányi Enikőt, aki kijelenti, Vachottot a forradalomban játszott szerepe, főként pedig Sárosi Gyulához és más gyanúsított személyekhez fűződő kapcsolatai miatt tartóztatták le.³ Eszerint a Gyöngyösön álnév alatt rejtőzködő költő, fiatalkori jó barát, Sárosi Gyula, akinek az 1849 tavaszán megjelent *Ponyvára került aranytrombita az örök igazság parancsolatjára* című műve miatt kellett rettegnie a bécsi kormányzat megtorló dühétől, 1852. november 5-én este kereste fel titokban a Vachott házaspár nagyrédei otthonát, már nyomában az üldözőkkel, mivel egy feljelentésnek köszönhetően lelepleződött a császári hatóságok előtt.

* Köszönöm Szilágyi Mártonnak a kézirathoz fűzött megjegyzéseit és javaslatait.

¹ Vachott Sándor, Szépirodalmi Figyelő, 1(1861), 24. sz., ápr. 17., 383; vö. TóTH Lőrinc, Vachott Sándor emlékezete = VACHOTT Sándor *Költeményei*, harmadik, teljes kiadás, közrebozsátja a Kisfaludy-Társaság, Pest, Athenaeum, 1869, III–XX.; URVÁRY Lajos, Vachott Sándor meghalt, Hölgyfutár, 12(1861), 45. sz., ápr. 13., 356; ABAFI Lajos, Vachott Sándorról: A költő kiadatlan verseiből, Magyar Salon, (14)1897, 28. köt., 245–246; EMIL, Vachott Sándor, Nefeletjs, 1861, 3. sz., 33., 4. sz., 45.

² KERÉNYI Ferenc, Biedermeier váltóhamisítás, a háttérben költészettel (A Csapó-ügy), ItK, 103(1999), 3–4. sz., 350.

³ BALKÁNYI Enikő, *Rajzok a múltból: Vachott Sándor és Csapó Mária ismeretlen iratai és levelei*, Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve, 1965–66, 161.

Vachott épp Gyöngyösön tartózkodott, ezért Sárosi náluk töltötte az éjszakát, így fogták el őt közvetlenül Vachotték otthonának közelében november 6-án. Vachottné emlékirata szerint azután december 5-én éjjel törtek rájuk csendőrök, akik házkutatást tartottak, s mindjárt magukkal vitték férjét.

Ugyanakkor található Vachottné emlékiratának egy némileg homályos kijelentése is, miszerint „a békés költő pusztá gyanuból elfogatók”.⁴ Hol itt a „pusztá gyanú”?

Csapó Mária emlékiratait előszavában maga is „regénytörödékek”-nek nevezi, azaz jelzi, a megtörténeteket nem feltétlenül az események száraz rendjében kívánja leírni.⁵ S valóban, a letartóztatás kronológiája, illetve körülményei részleteket illetően pontosításra szorulnak. Megvilágítják ezt az Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárába 2002-ben vásárlás útján került iratok, melyek Vachott hadbírószági eljárásával kapcsolatos tételeket tartalmaznak, köztük a házkutatáskor készült csendőrségi feljegyzést.

Vachottné emlékiratai szerint november 6-án tartóztatták le Sárosit. Fennmaradt azonban Sárosinak feleségéhez 1852. november 7-én intézett levele, amelyben közölte, hogy aznap keresték szállásán a csendőrök, s hogy szökésben van.⁶ Eszerint a letartóztatásra másnap, november 8-án kellett hogy sor kerüljön. De férje elhurcolásának időpontjában is téved Vachottné, arra nem december 5-én, hanem november 15-én került sor, s annak során két „felettebb forradalmi tartalmú” költeményt is lefoglaltak.⁷ Vachottné is ír emlékirataiban arról, hogy „a rosza mégsem valánk elkészülve”, azaz amikor már a bejáratnál álltak a csendőrök, eszükbe jutott, hogy „férjem íróasztala fiókjából sok érdekes emléket kell eltávolítani, mielőtt a sisakos kutatók reánk törhethének”, így Csapó Mária sietve kiürítette a fiók tartalmát, s a papírokat a gyermekek, illetve saját ruhái közé rejtette. De nem sikerült ezt tökéletesen végrehajtani: „Egy forradalmi verstörödéket ott felejtettem, az eleje és vége meglőn mentve, csak egy része csúszott ki valahogy a kezemből, a nélkül, hogy észrevehettem volna, midőn nagy sietséggel előszedtem, hogy elrejtsem az iratokat.”⁸ A kutató tiszt azután a talált iratokat gondosan eltette, a szekrénybe rejtettekre azonban nem bukkant rá.

A csendőrségi jelentésből egyértelmű, hogy elsősorban nem Sárosi „rejtegetése”, hanem ezek a versek vezettek a letartóztatáshoz. Az iratokhoz négy verskézirat került csatolásra, ezek közül kettő Vachott kezeírásával. Ez utóbbiak egyike Kisfaludy Károly:

⁴ A két letartóztatás történetét lásd: VACHOTT Sándorné, *Rajzok a multból: Emlékiratok*, Bp., Aigner Lajos, é. n. (Nemzeti Könyvtár, szerk. Abafi Lajos, 41), II, 158–165, 215–243; az idézet: *Uo.*, I, 83.; vö. „a pusztá gyanuból magánbörtönre kárhoztatott – fogoly”. *Uo.*, I, 320.

⁵ Vö. „...regénytörödékek lesznek rajzaim”. VACHOTT Sándorné, *i. m.*, I, VI.

⁶ Sárosi levelét lásd: NAMÉNYI Lajos, *Sározy Gyula levelei*, Vasárnapi Ujság, 52(1905), 11. sz., 170; BISZTRAY Gyula, *Bevezetés = SÁROSI Gyula Kisebb költeményei, prózai munkái és levelezése*, bev., jegyz. BISZTRAY Gyula. Bp., Akadémiai, 1954, 417–418.

⁷ „höchst revolutionären Inhaltes”. Csendőrségi letartóztatási jegyzőkönyv, Gyöngyös, 1852. dec. 5., MTAKKt Ms 6226/4. „Vachott Sándor letartóztatására és a szabadon bocsátására vonatkozó iratok”

⁸ VACHOTT Sándorné, *i. m.*, II, 251–252.

Az *álmatlan Király* című költeménye, a másik a *Karácsonyúj* című ballada. Mindkettő sötét, tragikus hangú történet kegyetlenségről, bűnhődésről, örülésről, öngyilkosságról. A „felettebb forradalmi tartalmú” verset azonban két másik, ismeretlen személy kézírásával fennmaradt vers között kereshetjük. Az egyiket végül „ártalmatlan”-nak („unbedenklich”) minősítették a német nyelvű fordítás elkészülte után a katonai hatóságok. Pedig ennek a hangja is keserű és vádló: bitófán végezték a csodált hősök, miközben a hóhérok ülték torukat. Az igazi terhelő költemény azonban a *Magyar dal* című lehetett (a kézirat alján a megjegyzéssel: „azon dallamra: keskeny völgyem rejtékében”). Ebben lehull az allegória leple, a „zsarnok” uralkodóra szórt átok másnak, mint felségárulásnak, nehezen lett volna minősíthető a hadbírótság részéről.⁹

Nº. 1. Hitem küzdelme

Elfoly a csermely, - rezgő tündöklésén
Szivárvány fényben elmosoly az ég, -
Küzdő pataknak fényben és borúban
A tenger öble a halotti vég,
 Es én megállva partodon
 Futó csermely, - gondolkodom:
Az emberi szellem halad-e, van-e cél
Miért az ember él, küzd, szenved és beszél. –

Nyilatkozz oh ég! – nyilj- meg szellememnek
Eredet és cél vég eszméje te!
Tantorgom-e? tán keblem is hazug
S elámitott szentnek hirt érzete?
 Tán nincs igazam? s vétkezem
 Ha imára nyútom kezem
Tán miért ohajtva földobog kebelem
Átkozott vágy s üdvnek csupán én képzelem?

Mennyit virasztok csöndes éjjeiken!
Tépett hitemmel én nem alhatom, -
Elveimet – e rongyos bibliát –
El-eldobom, - meg-megcsokolgatom. –
 Bár éhezem, szomjúhozom
 Az életet nem átkozom, -
De kik szent hitemet akarják rabolni
Szeretném őket mind egymásra gyilkolni.

Vagy nem száll égbe hozzád hü imánk?
Vagy tán parányi földünk sorsa nem
Erdemli azt hogy te reánk tekints?
Kisebb gondod is nagyobb, istenem!?

⁹ Az említett négy költeményen kívül a lefoglalt iratok között szerepel még egy *Albionhoz* című töredék, szövege áthúzva. Az öt vers kéziratát lásd: MTAKKt Ms 6226/4.

És én itt tépem hajamat
S elzokogom siralmamat!
S kinnal elsirt könnyem, talán mindegy lenne,
Ha részeg kacaj közt arcomra csöppenne!

Mért nem lettem én gonosz, tán nyugodnám,
Tán tisztelnének embertársaim,
S ha elhálnék fű nőne siromon
Virulobb mint a jok sirhalmain, –
Most a miért úgy fáradék,
Nem áldá meg sem föld sem ég,
S nem merem mondani hogy miért szenvedtem
Mebukott harczomért még kinevettetem. –

Kiket imádék, kiknek sarujokról
Lecsokolám vala a föld porát
Bitófán fultak zsványok gyanánt
Hohérok ülték a hősök torát, –
Még is eszembe jut anyám,
Ki arra kért: imadkoznám,
A kegyelmes isten megáldja azokat
Kik országa felé intézik utjokat.

Nem küzdöttem én földi kincsekért, –
Könyes szemekkel meg nem láthatám
A lány szépségét, – a hír és dicsőség
Lázás képéről soh'sem almodám.
Érted harcoltam hon s erény,
S gyalázattal meg buktam én!
Ha ezt nem szégyelném, pirulnod kellene
Neked magadnak oh hitemnek istene!

Avagy tán egyszer győzni fog ügyünk,
Testvérek laknak majd a föld színén,
Magas szellemmel dicsők, szabadok,
Mít ér! – ez uj hont meg nem látom én
ki koponyám felrugja tám
kiért éjjel nem alhatám
A kiért vérzettem, sirtam, imádkozám
Nyalka hetykeséggel majd eggyet rug hozám.

Nº. 2. Magyar dal¹⁰

Ne nézz magyar! Ős Budára,
Elborult a hír sugára
S elborult hazánk vele, –
Ott a honvéd drága vére

¹⁰ A másoló kézírásával lapalji jegyzet: „Azon dallamra: Keskeny völgye rejtekében”

Elfolyt a bastyák kövére
Megtörvén hú kebele

Oh fogadj el képzetáлом!
Benned tán üdvöm találok
Szabad tán a képzelet, -
Szalj elő te harcok fénye!
Hőseink dicső erénye
Tűnj fel még e hon felett

Sirján gyilkolt nemzetemnek
Vigasz-igék nem teremnek
És a mult homályba vész,
Hallom népünk jajgatását,
S elviselni haldoklását
Egy nemzetnek oly nehéz!

Bár ha dalom felleg volna
Mely villámot sujtva szolna
A zsarnokra, - oh egek!
Van-e boszú van-e átok
Mellyet ha reá kiáltok
Gyógyulnának e sebek?!

Gyáva hóhér! vessz magadnak
Ne lásd érzed mint fakadnak
Könyre hú magyarjaim
A legyilkolt hősök árnya
Rettentsen szoknyák királya!
Nem erőtlen átkaim. - -

Amde pulya lelked álma
El ne hidje hogy halála
E nagy honnak tóled jó. -
Gyermek Zsarnok! el ne hidjed
Hogy hazudott győzelmidnek
Lángja lón sujtó erő. -

A rettegés nyavalyája
Lelked ma is tán megszálja
Hogy ha emlékezni birsz;
Latod szörnyű harc zajában
Szolnokot? lelked bujában
Légy dühössé hogy ha sirsz!

A magyarnak Kapolnáján
Zeng a hirnek orgonáján
A honvéd neked halált
Nemzetünknek Nagy Sarlója

Pimasz gögöd aratója
Hired ottan sirba szállt!

Istenünk türelmes karja
Mocskos tronod nem akarja
Még véreddel festeni
Am de nem kell – míg az Óra
Megjövend a bosszulóra –
Batthyányit felejteti! –

Addig arja a Tiszának
Leend könye e hazának
S Buda a gyász sirijel
Egykor a köd – lelkünk búja
– Ha a kor felhővé fújja –
Reád villamot lövel. –

A két verset elkülöníti a Kisfaludy versmásolatoktól, hogy más méretű papíron maradtak fenn, s a „N°. 1.” és „N°. 2.” számozás valamiféle sorozat darabjaiként azonosítja őket.

Az első felteendő kérdés természetesen az, hogy kinek a költeményei ezek, amit azonban kétséget kizárólag nem tudunk megállapítani. Mint említettük, szövegük nem Vachott Sándor és nem felesége kézírásával maradt ránk. Ez persze önmagában nem zárja ki, hogy Vachott a szerzőjük, hiszen Csapó Mária is megemlékezik arról, hogy Vachott *Búcsú 1849-től* című költeményét, mely akkor „még csak kéziratban volt az ismerősök között emlék gyanánt elterjedve”, egy gyöngyösi barátjuknál tartott házkutatás alkalmával lefoglalta a csendőrség.¹¹ Más forrásból szintén arról értesülünk, hogy amikor 1853 februárjában egy névtelen feljelentés nyomán, mely szerint forradalmi klub alakult Gyöngyösön, három személynél tartottak házkutatást, Darvas Lajos földbirtokosnál megtalálták Vachott *A külföld rabja* című, még 1843-ban született versének szövegét más írásművek társaságában.¹² De nemcsak későbbi források bizonyítják, hogy Vachott tiltottnak minősülő saját verseket is terjesztett szűk rokoni, baráti körön belül. Egy alkalommal ugyanis sógorának, Erdélyi Jánosnak küldött egy „dal”-t titoktartás kötelezettsége mellett, a lehetséges veszélyek tudatában: „Ne közöld mással, úgy legalább ne, hogy az enyém. Olly embernek ki compromittalt – a pusztá hon-fi érzelem is bűnül tulajdoníthatatik s ártalmára lehet.”¹³

¹¹ VACHOTT Sándorné, *i. m.*, II, 254.

¹² Forgách aláírással jelentés a 6. csendőrezred parancsnokságától a magyarországi kormányzósághoz, Pest, 1853. febr. 10. „Clubb in Gyöngyös” címmel gyűjtőakta, Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár D 44 K.k. Militär- und Civilgouvernement, Polizei Section, 1853: 367. A vizsgálat azután nem erősítette meg efféle „forradalmi klub” létezését Gyöngyösön és Pásztón.

¹³ Vachott levele Erdélyi Jánoshoz, [Pomáz, 1850. márc. 28.] = ERDÉLYI János *Levelezése*, II, s. a. r. T. ERDÉLYI Ilona, Bp., MTA Irodalomtörténeti Intézet – Akadémiai, 1962 (A Magyar Irodalomtörténetírás Forrásai, 2–3), 17.

Az a tény, hogy nem található meg e két vers Vachott költeményeinek 1856-ban kiadott gyűjteményében, természetesen nem perdöntő, hiszen a hazafias fájdalom ilyen őszinte és kendőzetlen formában nem jelenhetett meg a nyilvánosság előtt a kor sajtóellenőrzési viszonyai közepette.¹⁴ Nem szerepelt azonban e két vers az 1869-es verskiadásban sem, amely „összes vers”-ként hirdette magát.¹⁵ Ám ezt sem tekinthetjük önmagában a kérdést illetően lényeges tényezőnek, hiszen a csendőrség természetesen nem szolgáltatva vissza a kéziratokat a családnak (nem tudjuk, e tárgyalt iratok hogyan és mikor kerültek ki a hadbírószági vizsgálat iratanyagai közül, s indultak vándorútra, hogy beérkezzenek jelenlegi lelőhelyükre), így ha Vachott már nem volt később abban az állapotban, hogy verseit maga rendezze, fejből újra leírja a szövegeket, természetesen nem kerülhetett sor azok besorolására az életműbe. Egyébként is ismerünk kéziratban olyan egyértelműen Vachott tollából származó verset, amely szintén nem került be az 1869-es kötetbe: ezt a költeményt 1852. október 6-án vetette papírra „Dalposta” címmel, s kimondatlanul Batthyány Lajos gróf özvegyét köszöntötte „a hon forró üdvezleté”-vel.¹⁶ Ráadásul nyíltan felségsértő vers nyomtatásban természetesen 1867 után sem jelenhetett meg.

De egyáltalán illenek-e ezek a keserű, sőt átkozódó költemények a lány szívű poéta tollához? A szakirodalom már részletesen foglalkozott Vachott 1849. őszi és azt követő költeményeivel, hiszen már Váczy János is felfigyelt arra a feszültségre, hogy míg Vachott „1848 előtt egyetlen hazafias költeményt sem írt”, inkább a hátramaradás iránti elkeseredett vagy gúnyos hang jelent meg ritkán költeményeiben,¹⁷ az 1849 őszén, illetve később született versek túlnyomó többsége a hazafúú bánatát és keserűségét örökíti meg. Az 1849 ősz – 1850 eleje között Pomázon, a lehetséges hadbírószági felelősségre vonás árnyékában töltött hónapokat joggal nevezhette Lisztóczy László Vachott költői pályája egyik legvirágzóbb szakaszának, melyben tizenkilenc vers született.¹⁸ Vachott is tisztában volt azzal, hogy közülük jó néhány nem tolerálható a regnáló kormányzati hatalom számára.¹⁹

¹⁴ VAHOT Sándor *Összes költeményei*, kiad. VAHOT Imre, 2. bővített kiadás, Pest, Müller Gyula, 1856.

¹⁵ VACHOTT Sándor *Költeményei*, Harmadik, teljes kiadás, közrebocsátja a Kisfaludy Társág, Athenaeum, Pest, 1869.

¹⁶ VACHOTT Sándor, *Dalposta*, Petőfi Irodalmi Múzeum, Kézirattár V. 1913.

¹⁷ VÁCZY János, *Vachott Sándor élete*, Figyelő, 1884, 16. köt., 277–297; 1884, 17. köt., 41–57; idézet: 293.

¹⁸ LISZTÓCZKY László, *Vachott Sándor útja a mártíromságig = Vachott Sándor és Pomáz*, vál., szerk., bev. LISZTÓCZKY László, Eger, Dsida Jenő Baráti Kör, 2010, 20, 22.

¹⁹ 1850 februárjában Vachott szerint költeményeket kért tőle Szilágyi Sándor, mint írta, majd ad, „a legszelidebbekből vagy kettőt”. Vachott levele feleségéhez, 1850. febr. 26., Petőfi Irodalmi Múzeum, Kézirattár V. 1159/18. Szilágyi Magyar Emléklapok 1848. és 49.^{ből} című kiadványának első kötetében (1850) azután öt költemény jelent meg (*Csalódás, Egy ifjunak, kitévöl útra kelt, Ha kín között teng, Honfi dala, November 27-kén 1849*): Magyar Emléklapok 1848. és 49.^{ből}, 1(1850), 161, 270, 320, 400–401. A Pesti Röpívek című kiadványában pedig egy költemény látott napvilágot („Midőn vérszinben kél a hold...” kezdősorral): *Dr. H. Albumába*, Pesti Ivek: Magyar Írók Füzetei..., 1850, 10. sz., dec. 8., 292.

Vachott nem játszott lényeges szerepet 1848–1849-ben, bár Kossuth rokona-ként, Kossuth leánytestvére, Meszlényiné Kossuth Zsuzsanna közvetítésével Kossuth mellé került, először a pénzügyminisztériumba fogalmazónak, majd az Országos Honvédelmi Bizottmány állományába, 1849 áprilistól a kormányzói hivatal polgári ügyosztálya titkáráként.²⁰ A honvéd hadseregben azonban nem harcolt, így joggal bízhatott abban, hogy nem kell súlyos retorziókkal számolnia. Ahogy fogalmazott 1849 őszén, úgy gondolta, néhány hétig, hónapig tarthat a győzők haragja, majd jön egy közkegyelem, s nem kell tovább félelmek közt élni („...egy ideig, míg a gyűlöletek és haragok csillapulnak, kikerülöm őket. Magam nem mutatom – ha majd lecsillap-szik haragjok, s mi hihető, közbocsánatot hirdetnek, akkor aztán úgysem faggatják már az embert.”²¹). Mégis a hadbíróági vizsgálatok és kivégzések árnyékában természetesen aggódott saját életéért és szabadságáért („Bajom a félelmen kívül, melly egy ideig, kivált az octoberi napokban gyöttrött – hál istennek! Nem volt.”²²). 1849 ősze után született verseinek hangvétele komor, keserű, letargikus, a bukott forradalom siratása, a félelem, a megrendülés és fájdalom hangjai mellett azonban fel-felbukkan verssoraiban a harag a nagy nemzeti vállalkozás katonai erővel való eltiprása, majd a kegyetlen megtorlás miatt, s értetlenség is: hogyan történhet mindez. Bár műveiben az elégikus hangnem dominál, egy-egy „lázado” fél-fél mondatban előtűnik az átok motívuma, bár a „szótlan ország”, a szókimondástól való tartózkodás adja a vezér-fonalat.²³ Idézhetjük például az 1852-ben született *Derűben és borúban* című verset:

„A közel jövőndő birodalma
Bármi dús lesz: hitvány diadalma,
Annyi század szenvedésinek.
Több idő kell, hogy hálás lehessünk,
Vagy hogy szörnyű boszuval fizessünk
A tiport hon ellenséginek!”²⁴

Bármennyire is elűt Vachott költeményeinek elégikus hangnemétől az átkozódó nyílt politikai állásfoglalás, pusztán a hangvétel alapján nem zárható ki, hogy Vachott saját költeményét foglalta le a csendőrség. A magánember természetes magamentő gesztusai és a nemzeti elkötelezettség erkölcsi követelményei közötti ellentmondás az egyéniség önmorzsoló gesztusaival is együtt járhatott. S hiába talált a család

²⁰ F. Kiss Erzsébet, *Az 1848-1849-es magyar minisztériumok*, Bp., Akadémiai, 1987, 610.

²¹ Vachott levele feleségéhez, keltezés nélkül, 1849. ősz, PIM Kt V. 1159/12. Idézi: BALKÁNYI, *i. m.*, 157.

²² Vachott levele Erdélyi Jánoshoz, [Pomáz, 1850. márc. 28.] = ERDÉLYI János *Levelezése*, II, *i. m.*, 16.

²³ Ez utóbbit a legjobban *Ovatosság* című verse (Nagyréde, 1850.) reprezentálja. VACHOTT Sándor *Költeményei*, *i. m.*, 141–142.

²⁴ VACHOTT Sándor *Költeményei*, *i. m.* 155; vö. *Vigasz* című verse (Pomáz, 1849. dec.): a „szerencsétlen hon” gyász-vége „kínt s átkot nevel”, *Szótlan ország* című verse (Pomáz, 1849. dec.): „szülöttem vére hangosan kiált az égre” *Uo.* 192, 191.

mikrokörében boldogságot, éreznie kellett a megtorló hatalom fenyegető közelségét a mindennapjaiban.²⁵

Mindemellett ezeknek a költeményeknek a hangvétele sokkal inkább illeszkedne Sárosi Gyula ismert alkotásainak tematikájához, hiszen róla tudjuk, hogy ebben az évtizedben számos olyan költeményt írt, amelyek titokban terjedve a nemzeti ellenállás eszméjét szimbolizáló szövegekké váltak. Ráadásul ismerünk olyan verset a tollából, amely a *Hitem küzdelme* című vershez igen hasonló motívumot fejtet: a megrendült istenhitet – látva a magasztos eszmék és hűség híveik megtorolatlan eltírását; ahogy a hatalmukban tobzódókra átkokat szóró költeményeket is.²⁶ Sárosi szerzősége mellett szólhat az is, hogy mindkettejük jó barátja, Zalár József visszaemlékezése szerint Sárosi szerette saját verseit nyilvános társaságban nemcsak szavalni, de „dalolni” is,²⁷ márpedig a kézirat alján található jegyzet, „Azon dallamra: Keskeny völgye rejtekében” arra utal, ez utóbbi költeményt zenés előadásra (is) szánta alkotója. Az nyilvánvalóan nem szólhat Sárosi szerzősége ellen, hogy 1859-ben megjelent kötetébe miért nem vette fel ezeket a költeményeket.²⁸ Ráadásul a Sárosi életművét kutató irodalomtörténész úgy tudja, „több versét, a nagyobbik részt, kéziratokban őrizték barátai és ismerősei. Kéziratban maradt verseiből nem egy örökre el is kallódott,²⁹ s az is felmerült a róla szóló irodalomban, hogy Sárosi „társnője”, Sorsich Júlia Sárosi gyöngyösi menekülésekor „a corpus delictiket tűzbe dobta, hogy valahogy az üldözők kezébe ne kerüljenek”, s ez az oka annak, hogy a rejtőzködés időszakából nem sok költeményt ismer Sárositól az utókor.³⁰ Valóban úgy tudjuk, hogy Sárosi szállásán semmiféle tiltott iratot nem sikerült a csendőrségnek lefoglalni.³¹ Másfelől

²⁵ „Én ha mentetetni kellene magamat, mentségemül, anélkül, hogy jellememet tagadnám meg, igazságosan felhozhatnám: miként anyagi szűkségtől kényszerítve vállaltam hivatalt (mi tán magában nem bűn). Mint hivatalnok pedig nem saját gondolataimat, érzelmeimet tettem papírra, hanem azokat, miket főnököm rendelt. Itt tehát az öncselekvés, önmeggyőződés szóba sem jöhet. Továbbá: író létemre is politicalai cikket, de csak egy betűt sem írtam politicalait. Szónoklatokat sem tartottam – csatában sem valék. Tehát nem voltam egyéb, mint hivatalnok, ki a rá bízottakat tette, végezte, semmi más. De elég ennyi.” Vachott levele feleségéhez, keltezés nélkül, 1849. ősz. PIM Kt V. 1159/12. Idézi: BALKÁNYI, i. m., 157.

²⁶ SÁROSI Gyula *Kisebb költeményei*, i. m., 193–229.; vö. DEÁK Ágnes, *Sárosi Gyula két versének újabb variánsai*, ItK,102(1998), 3–4. sz., 550–558.

²⁷ ZALÁR József, *Sárosy Gyula bujdosása Hevesmegyében = Sárosy-Album: A költő szülőházán elhelyezett emléktáblának leleplezési ünnepélyére*, szerk. NÁMÉNYI Lajos, SCHINDLER Gusztáv, Arad, 1889, 97–110, idézet: 104. Zaláról lásd: HERMANN Róbert, *Kövári László és a szabadságharc hadtörténetei = Uő, Erdély 1848–1849-ben*, s. a. r. SOMOGYI Gréta, Bp., HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2014, 21.

²⁸ SÁROSY Gyula, *Költemények*, Pest, Boldini, 1859.

²⁹ BISZTRAY Gyula, *Bevezetés = SÁROSI Gyula Kisebb költeményei*, i. m., 46.

³⁰ WALLENTINYI Samu, *Sárosy Gyula élete*, különlenyomat az Ország-Világ 1898. évfolyamából, Bp., Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, 1898, 60.

³¹ Vö.: „Sokakat behoztak miattam ártatlanul Gyöngyösről, kik nálam megfordultak, vagy én náluk, de senki sem mondhat egyebet, mint hogy tanító voltam. Semmi titkos irományokat nálam nem találtak, mert nem voltak. S így ha csak erőszakkal rám nem fognak valamit, fel nem köthetnek.” Sárosi levele Mészáros Károlynak, Pest, Újépület, 1853. máj. Közli: SÁROSI Gyula *Kisebb költeményei*, i. m., 420.

Leövey Klára visszaemlékezése szerint Sárosi úgy tartotta, minden egyszer papírra vetett versét a fejében őrizte,³² eszerint a kézirat elvesztése vagy a rendőrségi lefoglalás nem kellett hogy automatikusan a költemények elvesztét jelentse. Igaz persze, a költemények Sárosi tollából ugyanúgy nem jelenhettek volna meg később sem, legfeljebb kéziratok hagyatékából válhattak volna ismertté.

A tiltottnak minősülő irodalom másolása, rejtegetése és terjesztése az 1848–1849-es eszményekhez való hűség demonstrálásának viszonylag széles körben elterjedt eszköze volt a korban, sokszor nem is ismerve a lemásolt szöveg szerzőjének kilétét. Vörösmarty Mihály és Bajza József életművének egy-egy ekkoriban született darabja is hasonló utat járt be, mint e szóban forgó költemények: szerzőjük megnevezése nélkül terjedtek, apróbb eltéréseket tartalmazó szövegváltozatokban forogtak közkézen, nyomtatásban pedig csak sokkal később jelentek meg, hogy Vörösmarty esetében a szerző egyértelmű azonosítására még később kerüljön sor.³³ A nemzeti ellenállás szellemével azonosuló értelmiségi és középosztályi családok nő- és férfitagjai nagy buzgalommal másolták és adták tovább az efféle költeményeket, s a kor közköltészeti kéziratok gyűjteményei számos variációban hagyományozták át a szövegeket.³⁴ Gondos irodalomtörténeti, stilisztikai elemzés talán kizárhatja vagy akár megerősítheti Vachott vagy Sárosi szerzőségét, mi erre nem vállalkozhatunk. A Vachott megrendítő, tragikus sorsát ismertető irodalomtörténeti irodalom azon megállapítását azonban mindenképpen cáfolhatjuk, hogy pusztán a Sárosival fenntartott személyes kapcsolat vezetett a költő letartóztatásához, majd a fogság viszonyai között szellemi összeroppanásához.

³² LEÖVEY Klára, *Emlékezés Sározy Gyulára = Sározy-Album, i. m.*, 122–125.

³³ Vörösmarty *Átok* című költeményét lásd: VÖRÖSMARTY Mihály *Összes művei*, 3, Kisebb költemények, III, s. a. r. TÓTH Dezső, Bp., Akadémiai, 1962, 175–176, a vers történetéről lásd *Uo.*, 554–556; TOLNAI Vilmos, *Vörösmarty Görgey-verse*, ItK, 35(1925), 1–2. sz., 90–91; Bajza József *Honáruló és Haynau-dal* című költeményeit lásd: BAJZA József *Válogatott művei*, s. a. r. KORDÉ Imre, vál. jegyz. TÓTH Dezső, Bp., Szépirodalmi, 1959, 90–94, történetükről lásd: TÓTH Dezső, *Bevezetés = Uo.* 47–48. A „vérengző zsarnokság lángoló gyűlölete” Bajza említett költeményeinek alaphangját is jellemzi. BADICS Ferencz, *Bajza József életrajza*, Bp., 1901, 124.

³⁴ Vö. OLOSZ Katalin, *Irodalom – folklór – közköltészet határán = Folklór és irodalom*, szerk. SZEMERKÉNYI Ágnes, Bp., Akadémiai, 2005, 40–46.